

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ОДИН З ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМКІВ РОБОТИ НА ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНИХ ПРИРОДНО- ЗАПОВІДНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Свердлов В.О.

*Мезинський національний природний парк,
с. Свердловка, Чернігівська обл.*

Сучасні масштаби екологічних змін створюють реальну загрозу для життя людей, що робить украй актуальною проблему зміни ставлення людства до природи.

Завдяки усвідомленню цієї проблеми в середині ХХ століття в багатьох країнах світу було поставлено питання про екологічну освіту та виховання, як необхідну складову загального процесу навчання та виховання. В Законі України «Про охорону навколишнього середовища» в ст.7 вказано: «Підвищення екологічної культури суспільства і професійна підготовка спеціалістів забезпечується загальною обов'язковою комплексною освітою та вихованням в галузі охорони навколишнього природного середовища, в тому числі в дошкільних дитячих закладах, в системі загальної середньої, професійної та вищої освіти, підвищенням кваліфікації та перепідготовки кадрів» [1]. А в Концепції громадського виховання особистості в умовах української державності вказується, що «громадська зрілість передбачає дбайливе ставлення до природи, що є справою як внутрішньодержавною, так і міжнародною.

Це ставлення виявляється в особистій причетності і відповідальності за збереження і примноження природних багатств, вироблення вміння співіснувати з природою, нетерпимості і безкомпромісній боротьбі проти губителів природи, усвідомленні особливостей і основних проблем навколишнього середовища» [5].

Комплекс екологічних цінностей зумовлює безперервний процес екологізації освіти і виховання, який повинен розпочинатися з моральних устоїв в родині, а надалі здійснюватися через громадські організації, освітянські, навчальні заклади, суспільні, державні та недержавні організації.

В останні десятиліття в нашій державі створено державні природоохоронні заклади, які також активно займаються проблемами екологічної освіти та виховання. До них передусім відносяться такі установи, як заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, природничі музеї. Такі організації є місцем впровадження формальної і

неформальної екологічної освіти, а також самостійно організують і проводять освітньо-виховну діяльність. Особливість таких закладів полягає у тому, що тут сконцентровані наукові й освітянські кадри, існують розвинені інформаційні бази, ведеться екологічний моніторинг за станом природного середовища, є можливість для формування, колекцій, музеїв, бібліотек, поєднання теоретичних та практичних аспектів наукових досліджень і пропаганди екологізації виробництва, освіти, виховання [12].

В основних освітніх програмах, в т.ч. в Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті, природно-заповідні установи, не визначені безпосередньо як освітні заклади екологічного спрямування [4]. Але в Законі України «Про природно-заповідний фонд» (ст. 9) вказано, що «території та об'єкти природно-заповідного фонду ... можуть використовуватися в ... освітньо-виховних цілях», а в ст. 66 зазначеного Закону вказується, що з метою міжнародного співробітництва в галузі охорони та використання заповідних територій організується спільна еколого-виховна робота [2].

Також у Концепції екологічної освіти при характеристиці неформальної освіти наголошується на допомозі співробітників центрального органу виконавчої влади в галузі навколишнього природного середовища для проведення заходів, спрямованих на екологічну освіту, а також про сприяння природничо-заповідних об'єктів неформальній екологічній освіті населення [3].

Еколого-освітня діяльність заповідників, національних природних та ландшафтних парків здійснюється з метою забезпечення підтримки природно-заповідної справи широкими верствами населення, є надзвичайно важливим чинником у діяльності цих установ, підвищенню екологічної свідомості і розвитку екологічної культури населення, сталому розвитку суспільства та природи, формування екологічної свідомості та екологічної культури всіх верств населення, виховання розуміння сучасних екологічних та природоохоронних проблем та сприяння вирішенню їх на регіональному та державному рівнях [10].

Відповідно, основним завданням екологічної освіти та виховання є формування у населення сучасних уявлень про роль у збереженні ландшафтного та біорізноманіття природно-заповідних територій як ключових ділянок забезпечення стабільності національної екомережі та екологічно збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів. Фахівцями територій та об'єктів природно-заповідного фонду здійснюється цілеспрямована робота з усіма верствами населення для забезпечення принципу безперервності екологічної освіти та виховання.

При цьому формується усвідомлення єдності людини і природи, живого і неживого не через абстрактні поняття, а через живе сприйняття навколишнього світу в конкретному регіоні та на визначеній ділянці рідного краю, природно-заповідній території. В процесі виховання формується особиста відповідальність за стан охорони природи, відроджується традиційно мудре

відношення українського народу до невиснажливого використання природних ресурсів [11].

Реалізація Концептуальних засад еколого-освітньої діяльності в природно-заповідних установах передбачає здійснення трьох етапів. На першому етапі реалізації Концептуальних засад доцільно зосередитися на створенні необхідного організаційного та матеріально-технічного забезпечення еколого-освітньої діяльності – організації еколого-освітніх відділів, інформаційних чи/та візит-центрів, екологічних стежок, публікації буклетів та інформаційних листків, виданні іншої інформаційно-рекламної продукції тощо.

На другому етапі необхідно приділити особливу увагу постійному розвитку власної методичної бази для проведення ефективної еколого-освітньої роботи на сучасному рівні – акумулювати відповідний вітчизняний та світовий досвід, розробляти власні методичні матеріали з врахуванням специфіки місцевих умов.

Необхідно створення єдиного інформаційного простору, який має забезпечити оперативний обмін еколого-освітньою інформацією як всередині системи природно-заповідного фонду, так і поміж всіх зацікавлених осіб та організацій. На третьому етапі здійснюється систематична робота з місцевим населенням та відвідувачами, розвивається співробітництво з навчальними закладами, науково-дослідними інститутами, органами державної влади та місцевого самоврядування, засобами масової інформації, зацікавленою громадськістю тощо [6].

Особливо важливим напрямком еколого-освітньої діяльності в установах ПЗФ є робота з дітьми. Діти із задоволенням беруть участь в екологічних іграх, заняттях на природі, екскурсіях. Спостерігаючи природу – вони пізнають себе, навколишній світ, своє місце в природі. Прикладами вдалих загальнонаціональних еколого-освітніх заходів із широким залученням населення є День Довкілля, День Землі, «Парки тисячоліть», «Марш парків», «До чистих джерел» тощо [7].

Також значну увагу потрібно приділити організації екологічних таборів та шкіл на територіях ПЗФ.

Найчастіше в екологічних таборах використовуються такі форми занять, як екскурсії екологічними стежками та туристичними маршрутами заповідного об'єкту, заняття в музеях природи та екологічних візит-центрах, екологічні ігри та конкурси, навчання практичним навичкам польових наукових досліджень, а також бесіди, круглі столи, лекції.

Традиційними заняттями в екологічних таборах є засвоєння навичок поведінки в природних умовах, орієнтування на місцевості, користування туристським спорядженням, спостереження цікавих явищ природи тощо [13].

Організація екологічних стежок та проведення екскурсій є дуже важливим засобом здійснення еколого-освітньої діяльності в природно-заповідних установах. Це передбачає вибір місця та розробку маршруту; облаштування стежки, контроль та моніторинг за її станом тощо. До розробки,

облаштування стежок та проведення екскурсій залучаються школярі та студенти, вчителі та викладачі навчальних закладів. Екологічні стежки розраховуються як на дорослих, так і на дітей [9].

Вони мають різне спрямування та організацію, наприклад: для пішоходів чи лижників, кінників чи на човнах тощо, охоплюють різні науково-практичні дисципліни – зоологічні, ботанічні, географічні, геологічні, історичні, а також комплексні ландшафтно-екологічні. У національних природних парках України діє близько 50 екологічних стежок, які надають унікальну можливість не тільки здійснювати природоохоронну пропаганду, але й поєднуються із активним відпочинком в умовах гармонійного духовного впливу мальовничих ландшафтів, кольорів та звуків природи [8].

Таким чином, освітньо-виховна діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України зводиться до формування етичних стосунків людини з природою, сприяння екологічно-збалансованому розвитку регіонів, формування екологічної свідомості та екологічної культури всіх верств населення, виховання розуміння сучасних екологічних та природоохоронних проблем та сприяння вирішенню їх на місцевому, регіональному та національному рівнях.

Підтримка природно-заповідної справи широкими верствами населення розцінюється як надзвичайно важлива умова збереження навколишнього природного середовища, що, у свою чергу, є умовою виживання людства.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища».
2. Закон України «Про природно-заповідний фонд».
3. Концепція екологічної освіти.
4. Концепція громадського виховання особистості в умовах української державності
5. Національна доктрина розвитку освіти України в XXI ст. К., Шкільний світ, 2001
6. Гардашук Т.В., Крижановська О.Т., Попович С.Ю. та ін., Концепція управління екологічною освітою в об'єктах природно-заповідного фонду (основні засади та принципи). – Фітосоціоцентр, Київ, 2002. – 22 с.
7. Досвід роботи екологічних агітбригад. Методичні матеріали / Під редакцією В.В. Вербицького. – К., СПМ “Аверс”, 2003. – 216 с.
8. Дідух Я.П., Єрмоленко В.М., Крижановська О.Т., Попович С.Ю. та ін. Екологічна стежка (Методика, організація, характеристика модельної стежки “Лісники”). – Фітосоціоцентр, Київ, 2000. – 88 с.
9. Екологічні стежки України. Живи, Земле! Методичні матеріали/ Під редакцією В.В. Вербицького. – К., СМІП “АВЕРС”, 2003. – 196 с.
10. Крижановська О.Т. Роль екологічної освіти у діяльності заповідників і національних природних парків. – Заповідна справа на межі тисячоліть (сучасний стан, проблеми і стратегія розвитку), гол. ред. М.П. Стеценко. – Матеріали всеукраїнської конференції, Канів, 1999. – 197 с.
11. Крижановська О.Т. Роль екологічної освіти у діяльності НПП. – Всеукраїнська конференція “Форми і методи екологічної освіти в Україні”, Луганськ, 1998. – 22 с.

12. Крижановська О.Т. Просвітня діяльність заповідників і національних природних парків України. – Розточанський збір – 2000: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (с. Старичі 17–18 листопада 2000 р.), кн.2 – Львів: меркатор, 2000. – 268 с.

13. Польові практичні заняття в екологічних таборах (з досвіду роботи НПП “Деснянсько-Старогутський): Методичні вказівки / Підзаг. ред. к.б.н. С.М. Панченка. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2003. – 44 с.